

Hümeze Suresi ve Kıraat Açısından İncelenmesi

FERİT DİNÇER^a

Öz: Kıraat ilmi, Kur'an'ın inzaliyle birlikte günümüze dek; tazeliğini muhafaza etmiş, önemi haiz bir ilimdir. İslâmî ilimle iştiğal eden zatların hiçbir zaman müstağni olamayacağı ilimdir. Söz konusu ilim, bu denli önemini ve değerini ise Allah'ın kelâmı Kur'an'dan almaktadır. Saadet döneminden günümüze dek Kur'an'ın etrafında birçok ilim şekillenmiştir. Amaç ise Kelâmullah'ı daha doğru ve sahih bir şekilde anlamak ve istifade etmek olduğu bilinmektedir. Kelâmullah'ın anlaşılmasına katkıda bulunan ve en güzel bir şekilde ondan istifade edilmesine yardımcı olan ilimlerin başında kıraat ilmi gelmektedir. Bu düşüncelerden hareketle, ele alınacak bu kısa çalışmada, Kur'an'ın bölümlerinden sayılan ve kısa sureler kategorisinde yer alan Hümeze suresi konu edilecektir. Bu bağlamda surede bulunan farklı kıraat çeşitleri tespit edilerek, gerek doğrudan kıraat ilmiyle ilgili kaynaklardan, gerekse de tefsir ve Arap dili ile ilgili kaynaklardan hem usûlî-ferşî hem de sahih-şaz kıraatler, tespit edilecek ve alanda söz sahibi alimlerin yorumları muvacehesinde sonuca ulaşılabacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, sure, Hümeze Suresi, farklı kıraatler.

^a Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Biliml. Böl.
dincerferit@gmail.com.tr

Surah Humaza and Its Analysis in terms of Recitation

Abstract: The science of recitation is a science that has preserved its freshness and importance since the revelation of the Quran. It is a science that those who deal with Islamic science can never be independent of. The science in question derives its importance and value from the Quran, the word of Allah. Many sciences have been shaped around the Quran from the period of bliss to the present. It is known that the aim is to understand and benefit from the Word of Allah more correctly and authentically. The science of recitation is at the forefront of the sciences that contribute to understanding the word of Allah and help to benefit from it in the best way. Based on these thoughts, in this short study that will be discussed, the Surah Humaza, considered one of the sections of the Quran and is in the category of short surahs, will be addressed. In this context, different recitation types in the surah will be determined, both from sources directly related to the science of recitation and from sources related to tafsir and Arabic language, both usuli-farshi and sahih-shaz recitations will be determined and a conclusion will be reached in terms of the interpretations of scholars who have a say in the field.

Keywords: Recitation, Qur'an, surah, Surah Humaza, different qiraats.

Giriş

Kıraat lügatte “tilavet etmek, okumak, telaffuz etmek” anlamıyla masdar; “nağmeli veya nağmesiz, sesli veya sessiz tilavet etme, okuma” anlamıyla ise isim olan bir kelimedir (İbn Manzûr, ts., s. 3562). Kıraat kelimesinin başka bir tarifi ise “tertil esnasında, kelimeleri ve harfleri toplayıp bir araya getirmek” şeklinde yapılmıştır (Ragib el-İsfehânî, ts., s. 520). Nitekim kelimenin aynı kökünden gelen Kur’an, sure ve ayetleri, kıssaları, emir ve nehiyleri, vaad ve vaidleri bir araya topladığından, kapsadığından dolayı Mushaf’a isim olmuştur (İbn Manzûr, ts., s. 3563). Kıraat kelimesi Kur’an’da yer almamasına karşın, tilavet manasını veren fiil sığılarında ve Kur’an şeklinde masdar sığısı olarak birçok yerde geçmektedir (Bk. el-A’raf 7/204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/14, 45, 106; el-Kıyâme 75/17, 18; el-İnşikâk 84/21). Kur’an ilimleri terimi olarak kıraat kelimesi, farklı tanımlarla ele alınmıştır. Bu tanımların bazıları şu şekildedir:

- Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmak, bir araya getirmek, toplamak demektir (Ragib el-İsvehânî, ts., 520).
- Mütevatir ihtilâf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur’an-ı Kerîm’in nazmının şekillerinden bahseden bir ilimdir (Taşköprüzade, 1405/1985, II: 6).
- Kur’an kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nibet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir (İbnü’l-Cezerî, 1431/2010, s. 3).

Kıraat ilmini uygulamalı bir şekilde en güzel ve doğru olarak yerine getiren Allah Resulü (s.a.v.), aynı şekilde hiçbir değişikliğe uğratmadan arkadaşlarına da öğretmiş ve uygulamıştır. Bu bağlamda Kur’an kıraati ve güzel sesle tilavet edilmesi konusunda teşvik edici sözler ve nasihatler etmiştir. Kur’an’ın, güzel sesle okunmasını, Hz. Muhammed (s.a.v.), şu hâdislerle tavsiye etmiştir: *زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ / Kur’an’ı seslerinizle süsleyiniz.* (Dârimî, 1421/2000, s. 34), bazı rivâyetlerde ise hâdis *زَيِّنُوا أَصْوَاتِكُمْ بِالْقُرْآنِ / Seslerinizi Kur’anla süsleyiniz* (Buhârî, 1463/2002, s. 214; Aynî: 1308/1890, XI, 634) şeklinde vârid olmuştur. Diğer taraftan güzel sesle Kur’an-ı Kerîm okuyanları, Allah Resulü’nün (s.a.v.), güzel sözlerle taltif

buyurduğu herkesin malumudur. Ses güzelliğiyle nâm salan sahabî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi bir gece tek başına Kur'an-ı Kerîm'i okurken, Allah Resulü (s.a.v.), dinlemişti, sabah olunca onu şu mübarek sözleriyle taltif etmiştir: يا ابا موسى لقد اوتيت مزمارا من مزامير آل داود / *Ey Ebû Mûsâ, Âl-i Dâvûd mizmarlarından bir mizmar (kaval/güzel seslerden bir nağme) sana verilmiştir*" (Buhârî, 1463/2002, s. 4048). Yine güzel sesiyle Kur'an-ı Kerîm'i okuyan Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim ile ilgili Allah Resulü (s.a.v.), şu takdir edici ifadeleri buyurmuşlar: الحمد لله الذى جعل فى أمتي مثل هذا / *Ümmetim içinde böyle bir şahsı bulunduran Allah'a hamdolsun*" (İbn Hanbel, 1420/1999, VII: 158).

Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin, "Hiç şüphesiz, ümmet, Kur'an'ın manalarını öğrenmekle ve hayatında tatbik etmekle sorumlu olduğu gibi lafızlarını doğru, harflerini düzgün bir şekilde, muttasıl bir senetle kıraat imamı vasıtasıyla Arap ve fasih biri olan Hz. Peygamber'den geldiği şekliyle kıraat etmekle de sorumludur. Böyle bir kıraate muhalefet ederek, başka kıraate tevessül etmek câiz değildir" (İbnü'l-Cezerî, ts., I: 210-211; Cerisî, s. 45) şeklindeki veciz ifadeleri, konunun önemine işaret etmektedir.

Kıraatin bu şekildeki önemine binaen, bu kısa çalışmada, kısa surelerden olan Hümeze suresinde bulunan kıraat farklılıkları incelenecektir. Bu bağlamda surede bulunan gerek klasik gerekse de modern eserlerden ulaşılabildiği kadarıyla farklı kıraatler tespit edilecektir. Bu kıraatler sahih-şaz kıraatler olabileceği gibi usulî-ferşî kıraatler de olabilmektedir. Böylece Kur'an'ın kıraatinin gündemde tutulmasına ve daha sağlıklı tanınmasına deryadan katre misali de olsa katkı sağlanmış olacaktır.

¹ "Asl" kelimesinin çoğulu olan usûl lügatte esas, temel, metot, dayanak, yöntem, tarz, üslûp v gibi manalarda istimal edilmektedir. Kıraat ilminde ise idğam, nakl, ibdâl, teshîl, imâle, tağlîz, terkîk, tefhim, revm, işmâm gibi bazı tecvid kuralları olup, kelimenin telaffuzunda etkin olmasına karşın, anlamı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Ferş, furûş kelimesinin tekili olup, lügatte harfleri döşeme, yayma, serme gibi anlamalara gelmektedir. Kıraat ilminde ise belli bir kaideye dayanmayan ve Kur'an'da dağınık olarak bulunan kıraat farklılıklarına denir. Harf, isim ve fillerde meydana gelen ferşî farklılıklar, genel olarak kelimenin dolayısıyla ayetlerin anlamlarının farklılaşmasına neden olmaktadır (Ferâhidî, 1424/2003, I: 73; İbn Manzûr, ts., s. 84; Demirci, 2011, s. 309, 310; Dinçer, 2022, s. 72-73).

Ancak surede bulunan farklı kıraatlerin inceleme hususuna başlamadan önce, kimliği mesabesinde olan ve surenin güzel bir şekilde tanıtımına katkı sağlayan bazı malumatları vermekte fayda vardır. Bu bağlamda surenin ayet, kelime, harf sayısı; Mushaflardaki sırası, nüzul sırası; metni-meâli, ismi-konusu, önce ve sonrasındaki surelerle olan münasebeti, surenin faziletiyle ilgili hadisler ve surede bulunan belağî sanatlar gibi konular üzerinde kısa bir şekilde durulacaktır.

1. Hümeze Suresi

Dokuz ayet, otuz (Hâzin, 1327/1909, IV: 416; Herarî, 1421/2001, XXXII: 311) veya otuz üç kelime (Dânî, 1414/1994, 288; Kişk, ts., 30: 259; İbn Adil, 1419/1998, 20: 488) ve yüz otuz (Hâzin, 1327/1909, IV: 416; Kişk, ts., 30: 259; İbn Adil, 1419/1998, 20: 488; Herarî, 1421/2001, XXXII: 311) veya yüz otuz üç (Dânî, 1414/1994, 288; İbn Aşûr, 1984, XXX: 527; Işık, 1998, 18: 483-484) harften oluşan bir suredir. Fâsıla harfleri “ه، هـ” olmak üzere iki harften ibarettir (Kişk, ts., 30: 259; Sa’îdî, 1439, s. 364; Işık, 1998, 18: 483-484). Sure, “Kıyâme Suresi”nden sonra “Mürselât Suresi”nden önce nazil olmuştur (İbn Aşûr, 1984, XXX: 535; Sa’îdî, 1439, s. 364; Herarî, 1421/2001, XXXII: 311). Osman’ın Mushaf’ında yüz dördüncü sırada olmasına rağmen, nüzul sıralamasında otuz ikinci, İbn Abbâs’ın Mushaf’ında otuz bir ve Cafer’in Mushaf’ında otuzuncu sırada yer almaktadır (İbn Aşûr, 1984, XXX: 535; Sa’îdî, 1439, s. 25).

1.1. Metni ve Meâli

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ {1} الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ {2} يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ {3} كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ {4} وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ {5} نَارُ اللَّهِ الْمَوْجِدَةُ {6} الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ {7} إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّصَوَّدَةٌ {8} فِي عَمَدٍ مُّمدَّدَةٍ {9}

Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla

Vay o kişilerin haline ki, mal toplar ve onu habire sayıp durur, insanları gıyaplarından çekiştirir, göz ve kaşlarıyla alay eder. O, malının, kendisini kalıcı kılacağını zanneder. Hayır! Yemin olsun ki o, Hutâme denilen yere atılacaktır. Hutame neyin nesi olduğunu sen nereden bileceksin? O, Allah’ın, yürekleri dağlayan tutuşturulmuş

ateşidir. Gerçekten uzatılmış sütunlar arasında oldukları halde ateş üzerlerine kapatılacaktır.”

1.2. İsmi ve Konusu

Sure *الْهُمَزَة* ismini, birçok tefsîrlerde geldiği gibi, birinci ayette geçen ve “başkalarını arkadan çekiştirip kötümeyi ahlak edinen kimse” anlamına gelen *هُمَزَة*/Hümeze kelimesine, tarif edati olan “*ل*”in eklemesiyle birlikte almıştır (İbn Aşûr, 1984, XXX: 535; Sa’îdî, 1439, s. 364; Züheyli, ts., s. 603; Hûvvârî, 1990, IV: 532; Bedir, 1999, s. 206-207).

Bazı tefsîr ve hadis kitaplarında surenin ilk ayeti olan *وَيَلِّكُنَّ* ve *وَيَلِّكُنَّ* veya bir kelime eksilterek *هُمَزَة* kısmıyla isimlendirilmiştir (Hûvvârî, 1990, IV: 532; Buhârî, 1463/2002, s. 104). Tabersî (ö. 548/1154), tefsirinde “Her kim, herhangi bir farz namazlarından birinde *وَيَلِّكُنَّ* okursa, o kimse fakirlik sıkıntısını çekmez, kendisine bol rızık verilir ve kötü ölüm durumu da ondan defedilir” (Tabersî, 1427/2006, X: 336) şeklindeki hadisi nakletmiştir. Nitekim bazı tefsîrler, sure ile ilgili nakletmiş olduğu hadislerde, her iki isimlendirme şekilleri de mevcuttur (Süyûtî, 1424/2003, XV: 645-647; İbn Aşûr, 1984, XXX: 535; Şevkânî, 1428/20078; s. 1654-1655).

Son olarak içinde geçtiğinden dolayı sure, *الْأُخْطَمَةُ*/el-Hütame şeklinde de isimlendirildiği söylenmiştir (Fîrûzâbâdî, 1416, s 543; İbn Aşûr, 1984, XXX: 535).

Surenin konusu ise sure, beşerî münasebette önemli olan ahlak prensiplerinin bir kuralına değinerek irdelemektedir. Şahısları peşlerinden çekiştirip karalamak ve kötümek, yüz yüze olduklarında ise onlara hakarete bulunmak veya dolaylı bir tarikle alay edip küçümsemek, sözle veya el kol, göz kaş imalarıyla onların haysiyet ve şerefleriyle oynamak ve bunu bir adet edinmek pek çok çirkin bir davranış olduğunu bildirmektedir. Sure söz konusu bu çirkin ve kötü ahlak sahibi kişileri “Vay haline” diye ilk önce kınamakta ve kendilerinin daha çok berbat ve kötü bir hale düşeceklerini, çok çetin bir azaba duçar olacaklarını bildirmektedir. Söz konusu onların azabı ise cehennemde mevcut ve içine atılan her şeyi yakıp bitiren, kırıp geçiren ve adına “Hutame” denilen bir

bölümde olacağı, dünyadayken yığdıkları servetleri ve sayıp durdukları paraları onları bu acıklı azaptan kurtaramayacaklardır. Cehennem ateşi, bu kötü huylu kişilerin yüreklerinin içinden sarıp yakalayacak, uzun bir bobin içine tıkalı kalmış misali çaresiz bırakacaktır. Hakaret ve aşağılanmaya duçar kalmış insanların yürekleri nasıl incinmiş ve yanmışsa dünya metaini güvenip herkesi küçümseyen, terbiyesizce inciten hümeze ve lümeze tipleri de yukarıda niteliği geçen ateşte yanacaklardır. Nitekim hümeze, lümeze ve hutame kelimeleri arasında belagatin kısımlarından olan “Müşakele” sanatı vardır. Yani “Ceza, suç cinsinden olmuştur.” Buradaki deyimini şu şekilde açıklamak mümkündür; hümeze ve lümeze hareketi çok kötü ve çirkin olduğu için bunu işleyen kimselerin cezası da cehennemden en kötü bölümlerinden olan “Hutame’ye” müstahak olmasıdır (İbn Aşûr, 1984, XXX: 535-536; Işık, 1998, 18: 483-484).

1.3. Nüzul Sebebi ve Yeri

Hümeze suresi, Kiyâme suresinden sonra Mekke’de nâzil olmuş ve Mekkî olduğu konusunda alimeler arasında ittifak vardır (Herarî, 1421/2001, XXXII: 311).

Surenin, Mürselat suresinden evvel, Kiyame suresinden sonra indiğiyle ilgili rivâyetler göz önüne alındığında Risalet’in 3. veya 4. senesinde nazil olmuş olabileceğini söylemek mümkündür. Nitekim bu seneler, İslâm dininin katetmiş olduğu ilerleme ve gelişme mukabilinde, din düşmanlarının panik ve korkuya kapılıp, İslâm’ın neşv-u nema bulmasına engel olmak ve durdurmak gayesiyle bir sürü tedbir ve haksızlıklara yeltendikleri ve Allah Resulüyle birlikte, inananlardan belli başlı kimseleri gözden düşürmek ve itibarsızlaştırmak amacıyla gayret sarfettikleri senelerdir. Ayrıca sure, Cemil b. Âmir, Velid b. Muğire, Ümeyye b. Halef veya Ahnes b. Şerik gibi şahıslarla ilgili indiğine dair rivayetler de vardır (Süyûtî, 1424/2003, XV: 305; Herarî, 1421/2001, XXXII: 312).

Bu sayılan müşrikler ve aveneleri, Allah Resulünün ve bazı Müslümanların dedikodusunu yapmayı huy edinmişlerdi. Lakin suredeki “*إِكْلٍ هُمْرَةٍ لَمْرَةٍ*” ifadesinden bu kimselerin birden çok kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca surede bu şahısların fiilerine ör-

nek olacak şekilde, herhangi birisinin dedikodusunu yapmanın ya da hakaretvari bir şekilde kusurlarını yüzüne karşı söylemek suretiyle, aşağılamanın çirkinliğini bildirmektedir (Süyûtî, 1424/2003, XV: 305, 393; Herarî, 1421/2001, XXXII: 312).

1.4. Önceki ve Sonraki Surelerle Münasebeti

Hümeze suresinin, öncesinde geçen Asr suresinde insanların genelinin ziyanda oldukları bildirilmiştir. Bu surede ise zararda olan kimselerin sıfatları zikredilmiştir. Nitekim Ebu Hayyân, “Bu surede ‘insanlar hüsrandadırlar’ denilmiş, sonrasında gelen surede ise hüsrana uğrayanların durum ve sıfatları izah edilmiştir” (Ebû Hayyân, 1413/1993, VIII: 509; Herarî, 1421/2001, XXXII: 311) diye, konuya açıklık getirmiştir.

Surenin, sonrasında gelen Fil suresi ile alaka ve münasebetini işe şu şekilde izah etmek mümkündür:

Bu surede Allah, insanları, arkalarından çekiştirip kaş ve gözleriyle onları rahatsız eden, mal ve servet toplayıp sayan ve malına güvenen kimselerin durumunu zikretmiştir. Fil suresinde ise, bu kimselerden çok çok daha güçlü olup, mal ve servet bakımından da daha üstün olan Fil ordusunun kıssasını anlatmıştır. Fil ordusunun müthiş gücüne rağmen Allah, onların tuzaklarını boşa çıkarmış, en ufak ve zayıf olan kuşlarla onları, yenilmiş ekin misali kırmış ve helak etmiştir. Onların gücü, malları ve Filleri kendilerine bir yarar sağlamamıştır (Süyûtî, 1986, s. 143; Sa‘îdî, 1439, s. 365; Çetin, 1989, s. 505, 543; Yıldız, 1985, s. 11-12).

1.5. Surenin Faziletiyle İlgili Hadisler

Surenin faziletine dair aşağıda zikredileceği gibi bir hadis mevcut ise de uydurma olduğu ifade edilmiştir (Işık, 1998, 18: 483-484; bk. Sancaklı, 2002, s. 147-172). Hadis şu şekildedir:

(من قرأ سورة الهمة أعطاه الله عشر حسنات بعدد من استهزأ بمحمد وأصحابه) / Allah, Hümeze suresini okuyan kimseye Muhammed ve ashabıyla alay eden kişilerin sayısının on mislini sevap verecektir (Zemahşerî, 1998, VI: 430).

Tabersî ise tefsirinde (من قرأ {وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ} في فريضة من فرائضه، نفت) / Her kim, herhangi bir farz

namazlarından birinde وَيَلُّ لِكُلِّ هُمْرَةٍ okursa, o kimse fakirlik sıkıntısını çekmez, kendisine bol rızık verilir ve kötü ölüm durumu da ondan defedilir (Tabersî, 1427/2006, X: 336) şeklinde bir hadis Nakletmiştir.

1.6. Surenin İhtivâ Ettiği Belâğî Sanatlar

Hümeze suresi, birçok belagat sanatını ihtiva etmektedir. Söz konusu olan sanatları şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Mübalağa: Buradaki mübalağa همزة لمزة kelimelerinde mevcuttur. Çünkü فُعَلَةٌ sığası, mübalağayı ifade etmek üzere bina edilmiştir (Sâbûnî, 1402/1981, 3: 603; Herarî, 1421/2001, XXXII: 326; Selâme, 1423/2002, s. 434).

- Tenkîr: Surenin ikinci ayetinde bulunan مالا kelimesi nekrâ olarak getirilmiştir. Bu şekilde getirilmesinin gayesi ise çokluğa delalet etmesi içindir. Yani جمع مالا cümlesinin anlamı “sayılamayacak kadar çok mal toplayan” demektir (Sâbûnî, 1402/1981, 3: 603; Herarî, 1421/2001, XXXII: 326; Selâme, 1423/2002, s. 434).

- Zâmir yerine zâhir isim: Surenin üçüncü ayeti olan يحسب أن ماله أخذه ayetinde geçen ve zâhir bir isim olan مال kelimesi, zamir yerine kullanılmıştır. Oysa ayet أنه أخذه şeklinde gelmesi gelebilirdi. Ancak böyle değil, ism-i zâhir ile gelmesindeki amaç, tekid ve takrîr içindir (Herarî, 1421/2001, XXXII: 326; Selâme, 1423/2002, s. 434).

- İstifhâm: Buradaki istifhâm sanatı وما أدراك ما الحطمة şeklindeki ayette oluşmuştur. Bu da Hutame'nin korku ve dehşetini ifade etmek içidir (Herarî, 1421/2001, XXXII: 326).

- Nâkıs Cinâs: el-Cinasü gayr-i't-tâm da denilen bu tür cinas, surenin ilk ayetinde bulunan همزة ile لمزة kelimeleri arasında meydana gelmiştir. İlk harfleri farklı olduğundan dolayı tam değil gayr-i tam cinas olmuştur (Sâbûnî, 1402/1981, 3: 603; Selâme, 1423/2002, s. 434).

- Mâzî sığası: Surenin üçüncü ayetinde geçen أخذه kelimesi aslında muzâri bir sığa olarak يخلده şeklinde gelmesi gerekliken böyle gelmemiştir. Çünkü bazı insanlar, toplamış olduğu malın kendisini dünyada ebedi kılacak sandığından dolayı, Allah da bu düşüncenin kesinkes yanlış olduğunu ifade etmek gayesiyle, söz

konusu fiili mâzî sığasıyla getirmiştir. Yani “o kişinin malı onu ebedi kılamayacağı, bu konu geçmiş ve bitmiştir” şeklinde bir mesaj verilmek istenmiştir (Sâbûnî, 1402/1981, 3: 603; Herarî, 1421/2001, XXXII: 326; Selâme, 1423/2002, s. 434).

- İstiâre: Surenin *كلا لينبذن في الحطمة* şeklindeki ayetinde geçen *لينبذن* kelimesinde istiâr-i temsiliyle mevcuttur. Çünkü bu ayetten önceki ayetlerde vasıfları verilen kişiler; bayağı, alçak ve değersiz olduklarından dolayı, avuçlanan ve denize atılan çakıl taşına benzetilmişlerdir. Diğer bir görüşe göre ise buradaki istiâre, istiâr-i tasrihiyye olduğu ve *لينبذن* fiil de terk anlamında kullanıldığı ve ayetin anlamı da “cehennemde terkedilecekler” şeklinde olacağı nakledilmiştir (Herarî, 1421/2001, XXXII: 326).

- Mukabele: Buradaki mukabele lafzî olup *همزة لمزة* ile *الحطمة* kelimeleri arasında meydana gelmiştir. Çünkü ilk iki kelime, bazı insanların kötü davranışlarını mübalağa sığasıya ifade ederken, kötülüklerinden dolayı çekecekleri ceza da mübalağa sığası ile bildirilmiştir. Böylece ceza, suca uygun gelmiş oldu (Herarî, 1421/2001, XXXII: 326).

- Murassa‘ Seci: Bu şekildeki seci, ayetlerin sonundan bulunmaktadır (Sâbûnî, 1402/1981, 3: 603; Selâme, 1423/2002, s. 434)).

2. Hümeze Suresindeki Kıraatlerin İncelenmesi

Mushaf’ta 104. sırada yer alan Hümeze suresi, ulemanın Kur’an’ın bütününe yapmış oldukları tıvâl, miün ve kısâr sureler şeklindeki taksimatına göre kısâr denilen kısa surelerin kısmındadır. Sure 9 kısack ayetlerden meydana gelmesine rağmen birçok kıraat ihtilafına konu olmuştur. Bundan dolayı surede bulunan kıraat ihtilaflarını, inceleyip, farklı kıraatlerin anlam alanlarını alimlerin konu ile ilgili kaleme almış olduğu eserlerinden tespit ederek, izah edilmeye gayret edilecektir.

2.1. “وَيَلِّ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لَمْرَةً” (Hümeze 104/1)

Surenin ilk ayetinde bulunan *وَيَلِّ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لَمْرَةً* ibaresini cumhur-i kurrâ Metinde geldiği şekliyle, “ال” takısı olmadan kıraat ederken, İbn Mes‘ud (ö. 32/652-53), A‘meş (ö. 148/765) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi alimler *وَيَلِّ هُمْزَةً لَمْرَةً* şeklinde, “ال” takısı ile birlikte ve *لِكُلِّ* kelimesi olmadan kıraat etmişlerdir (İbn Hâleveyh, ts., s. 180;

Zemahşerî, 1998, VI: 429; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 314).

Yine kıraat alimlerinin kahir ekseriyeti, ilk ayette bulunan هُمْزَةٌ لَمْزَةٌ kelimelerinde bulunan mîm harfinin fetha hareketiyle kıraat ederken, Ebu Cafer (ö. 130/747-48), Muhammed b. Ali (ö. 114/733 [?]) ve A' rec (ö. 117/735) هُمْزَةٌ لَمْزَةٌ şeklinde, mîm harfinin sükünü ile kıraat etmişlerdir (Zemahşerî, 1998, VI: 429; Kurtubî, 1427/2006, XXII: 469; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 314).

İki kıraat arasında anlamca önemli bir farklılık olmasa da bazı kaynaklarda فُعْلَةٌ sığası yani ayn hafinin sükünü ile olan sığa mefulün sıfatı, فُعْلَةٌ sığası yani ayn hafinin fethasıyla olan sığa ise fâilin sıfatı olmaktadır. Meselâ هُرَّاءُ رَجُلٌ denildiği zaman bu, "kendisine istihza edilen şahıs", هُرَّاءُ رَجُلٌ denildiğinde ise "istihza eden şahıs" kastedilmektedir (Herarî, 1421/2001, XXXII: 314).

2.2. "الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ" (Hümeze 104/2)

Kıraat alimlerinin kahir ekseriyeti جَمَعَ kelimesini Mushaf'ta geldiği şekliyle, şeddesiz olarak kıraat ederken, İbn Amir (ö. 118/736), Hamza (ö. 156/773), Kisâî (ö. 189/805), Hasan-ı Basrî ve Ebu Cafer gibi alimler ise mezkûr kelimeyi جَمَعَ şeklinde, mîm harfinin şeddesiyle kıraat etmişlerdir (İbn Hâleveyh, 1413/1992, II: 518; Ezherî, 1412/1991, III: 160; İbnü'l-Bennâ, 1407/1987, II: 629; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 519; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 314).

İbn Hâleveyh (ö. 370/980), söz konusu farklı kıraatleri, şeddeli kıraatte, fiilin tekrarı ve devamı kastedilirken, şeddesiz kıraatte ise tek mal için tek bir toplama işlemi kastedilmiş olduğu şeklinde delillendirmiş (İbn Hâleveyh, ts., s. 180), İbn Zencele ise şeddeli kıraati İbn Hâleveyh'in yapmış olduğu yoruma benzer bir yorumla delillendirirken, şeddesiz kıraati de Kur'an'da geçen حَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ şeklindeki ayete kıyas ederek delillendirmiştir. Yani İbn Zencele, söz konusu olan Yunus suresindeki 58. ayet, şeddesiz olarak kıraat edilmesinde ittifak olduğundan dolayı, burada da şeddesiz kıraat edilmesi daha uygun olduğunu ifade etmiştir (İbn Zencele,

1418/1997, s. 773). Ancak Kurtubî (ö. 671/1273), عَدَّدَ ayetine uygunluğundan dolayı, Ebu Ubeyd (ö. 224/838)'in, kelimenin şeddeli olarak kıraat edilmesini tercih ettiğini ifade etmiştir (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 471). Nitekim Zemaşerî (ö. 538/1144), kelimenin şeddeli kıraati, sonrasında gelen ve şeddeli olan وَعَدَّدَ kelimesine de mutabık olduğunu ifade etmiştir (Zemaşerî, 1998, VI: 429). Taberî (ö. 310/923) ise “Mısırlarda, kentlerde tanınan iki kıraat olduğundan dolayı, her ikisi de doğrudur, anlamları birbirine yakındır. Okuyucu kişi, hangisi ile tilavet ederse etsin, doğruyu bulmuş olacaktır” diyerek, iki kıraat arasını telif etmeye (uzlaştırmaya) çalışmıştır (Taberî, 1422/2001, XXIV: 621).

عَدَّدَ وَعَدَّدَ ayetinde geçen جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَ kelimesini cumhur-i kurrâ dâl harfinin şeddesiyle kıraat ederken, Hasan-ı Basrî, Kelbî (ö. 146/763), Nasr b. Âsım (ö. 89/708 [?]) ve Ebu Aliye (ö. 90/709) وَعَدَّدَ şeklinde, şeddesiz olarak kıraat etmişlerdir (İbn Hâleveyh, ts., s. 180; 1413/1992, II: 529-530; Zemaşerî, 1998, VI: 429; İbnü'l-Bennâ, 1407/1987, II: 629; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 314-315).

Kelimenin kıraati bu şekildeyken, müfessir kimliğiyle nam salan ancak aynı zamanda kıraat ilminde de söz sahibi olan Taberî, öncekilerden tespit edilemeyen bir isnatla mezkûr kelimenin şeddesiz olarak “mal topladı, aşiretini topladı” anlamına gelen جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَ şeklinde de kıraat edildiğini zikredilmiş olduğunu söylemiş, fakat şehirlerin kıraatine ve kurrânın görüş birliğine muhalefet olduğundan dolayı bu şekildeki kıraati caiz bulmadığını ifade etmiştir (Taberî, 1422/2001, XXIV: 621).

Kelimenin şeddeli-şeddesiz şeklindeki kıraatleri ile ilgili gerek kıraat ilmiyle ilgili kaynaklarda gerekse de tefsir ve diğer İslamî ilimlerle ilgili kaynaklarda birçok yorum yapılmıştır. Söz konusu yorumların bazıları şu şekildedir: جَمَعَ ve وَعَدَّدَ kelimelerindeki şeddeli kıraat, herhangi bir şeyin toplayıp bir araya getirmeğe delalet ettiği gibi, çokluğa ve bir işi birden çok yapılmasına da delalet etmektedir (İbnü'l-Bennâ, 1407/1987, II: 629; Şevkânî, 1428/20078; s. 1654; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 315).

Ferrâ (ö. 207/822), جَمَعَ şeklindeki kıraat, mübalağa için olduğunu, وَعَدَّدَهُ şeklindeki kıraatin “topladığı malı tekrar tekrar saydı ve muhafaza etti” anlamını وَعَدَّدَهُ şeklindeki kıraatin ise “malı topladı ve saydı” anlamını ifade edeceğini belirtmiştir (Ferrâ’, 1374/1955, III: 389-390). Nitekim Ezherî (ö. 370/980), جَمَعْتُ الشَّيْءَ denildiğinde bu, dağıtmak olan şeyleri bir araya getirip toplamak, جَمَعْتُ الشَّيْءَ denildiğinde ise toplanan şeyi daha fazlalaştırmak ve çoğaltmak anlamına geleceğini ifade etmiştir (Ezherî, 1412/1991, III: 162).

Mezkûr kelime, tahfif ile kıraat edildiğinde, ifade edeceği anlamlarından birisi de “Aşiretini, akrabalarını topladı ve saydı” şeklinde olacağını yine bazı kaynaklarda ifade edilmiştir (Taberî, 1422/2001, XXIV: 621; Zemahşerî, 1998, VI: 429; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 314-315).

Yine, malının adedini saydı, malını varisleri için hazırladı, malını afet ve felaket zamanı için sakladı, malının çokluğuyla böbürlendi vs. gibi yorumlar da yapılmıştır (Ferrâ’, 1374/1955, III: 389-390; Şevkânî, 1428/20078; s. 1654; Herarî, 1421/2001, XXXII: 315).

Kurtubî’nin, وَعَدَّدَهُ kelimesinin tahfif ile kıraat edilmesi ile ilgili bir yorumu ise şu şekildedir:

“Söz konusu olan kelime şeddetsiz kıraat edildiği zaman, tadif (ikili, şeddeli) olan harfler, birbirinden ayrıştırarak kıraat edilmiş olacaktır. Zira harfler birbirinden ayrılmadan önce kelimenin aslı عَدَّه şeklindeydi. Bu görüş doğruluktan uzaktır. Çünkü kelime Mushaf’ta birbirinden ayrı iki dâl olarak gelmiştir” (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 471-472).

Nitekim bazı kaynaklarda bu şekildeki bir kullanımın sıkıntılı olacağını ifade edilmiştir (İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521). Zira böyle bir kullanımın ancak şiirin zaruretinden dolayı uygun ve caiz olabilir. Aşağıdaki şiirde olduğu gibi:

مَهْلًا أَمَامَهُ قَدِ جَرَّبْتُ مِنْ خُلُقِي   أَيْ أَجُودُ لِأَقْوَامٍ وَإِنْ ضَنْبُوا

Ey Ümâme! Sakin ol. Daha önce karakterimi denemişsindir.

Bazı topluluk her ne kadar cimrilik yapsa da ben kendilerine cömertçe davranırım.

ضَنُّوا kelimesi, aslında ضَنُّوا şeklinde, şeddeli olarak gelmesi gerekirken, şiirin zaruretinden dolayı fekk ile yani harflerin ayrıştırılmalarıyla gelmiştir. Dolayısıyla böyle bir zaruret Kur'an'da bulunmadığından, وَعَدَّدَهُ kelimesinin bu şekilde gelmesine bir neden yoktur (Zemahşerî, 1998, VI: 429; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510).

2.3. "كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطْمَةِ" (Hümeze 104/4)

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطْمَةِ ayetinde bulunan لَيُنْبَذَنَّ kelimesini cumhur-i kurrâ metinde geldiği gibi meçhul muzârî sığasıyla ve tekil şahsa isnad edilmiş halde kıraat ederken, Hz.Ali (r.a.), Hasan-ı Basrî bir görüşünde, Muhammed b. Ka'b (ö. 108/726 [?]), İbn Muhaysın (ö. 123/741), Humeyd (ö. 130/747-48), Ebu Âmr (ö. 154/771)'den rivayetle Hârûn (ö. 170/786 civarı), Mücahid (ö. 103/721) ve Nasr b. Âsım gibi alimler ise mezkûr kelimeyi لَيُنْبَذَنَّ şeklinde, meçhul muzârî sığasıyla ve iki şahsa isnad edilmiş halde kıraat etmişlerdir (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 472-473; Şevkânî, 1428/20078; s. 1654; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; 1421/2001, XXXII: 317). Anacak Taberî, tesniye şeklinde kıraat edenin Hasan-ı Basrî olduğunu ve bu kıraatin resm-i mushafa uymadığından dolayı, şaz olduğunu ifade etmiştir (Taberî, 1422/2001, XXIV: 622). Yine Hasan-ı Basrî, kelimeyi لَيُنْبَذَنَّ şeklinde, malum muzari ve tekil şahsa isnat edilmiş olarak, kıraat etmiştir (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 472-473; Şevkânî, 1428/20078; s. 1654; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 317).

Yukarıda geçen üç vecih kıraatin karşılayacağı anlam ise meçhul muzari sığası ve tekil şahsa isnat edilen fiil, "hümeze-lümeze olan ve mal toplayan şahıs, hutameye atılacaktır", malum muzari sığası ve yine tekil şahsa isnat edilen fiil, "hümeze-lümeze olan ve mal toplayan şahıs, malını kendisi hutameye atacaktır", meçhul muzari sığası ile ancak iki şahsa isnat edilen fiil ise "hümeze-lümeze olan ve mal toplayan şahıs ile malı birlikte hutameye atılacaktır" şeklindedir (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 473; Şevkânî, 1428/20078; s. 1654; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 317).

Hasan-ı Basrî'den لَيُنْبَذَنَّ ve لَيُنْبَذَنَّ şeklinde iki vecih kıraat daha nakledilmiştir. Birinci vecihe göre fiilin anlamı, "biz (Allah) onu (hümeze-lümeze olan ve mal toplayan şahıs) hutameye atarız" şeklin-

deyken, ikinci veçhe göre ise “hümeze-lümeze, mal toplayan şahıs ve toplanan mal hutamaya atılacaktır” şeklinde olmaktadır (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 472-473; Şevkânî, 1428/20078; s. 1654; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 317). Ayrıca söz konusu olan kelime Hz. Ali tarafından لَيْبِدَانَّ şeklinde, hemze ile kıraat edildiği de rivayet edilmiştir (İbn Hâleveyh, ts., s. 180).

Cumhur-i kurrâ, surenin 4. ve 5. ayetini مَا لَيْبِدَانَّ فِي الْحُطْمَةِ وَمَا أَنْزَاكَ مَا الْحُطْمَةُ şeklinde kıraat ederken, Zeyd b. Ali söz konusu ayetleri لَيْبِدَانَّ فِي الْحُطْمَةِ وَمَا أَنْزَاكَ مَا الْحُطْمَةُ şeklinde kıraat etmiştir (İbn Hâleveyh, ts., s. 180; Zemahşerî, 1998, VI: 429; Ebû Hayyân, 1993, VIII: 510; Herarî, 1421/2001, XXXII: 317).

2.4. “إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ” (Hümeze 104/8)

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ayetinde bulunan مُّوَصَّدَةٌ kelimesini, kurrâ alimlerinden Ebu Âmr, Hafsa (ö. 180/796), Hamza, Ya’küb (ö. 205/821) ve Halef (ö. 229/844), Mushaf’ta yazılı olduğu gibi hemze harfiyle kıraat etmişler. Yezîdî (ö. 202/817), Hasan-ı Basrî ile A ‘meş de bunların, bu şekildeki kıraatine katılmışlar. Diğer kıraat alimleri ise mezkûr kelimeyi, hemze harfini vâv harfi ile değiştirerek مُّوَصَّدَةٌ şeklinde, kıraat etmişlerdir (İbnü’l-Bennâ, 1407/1987, II: 611, 629). Nitekim Ferrâ kelime ile ilgili “Hem hemzeli hem de hemzesiz okunur” diyerek, her iki kıraat vecihlerine işaret etmiştir (Ferrâ, 1374/1955, III: 390).

İbn Hâleveyh ise söz konusu olan مُّوَصَّدَةٌ kelimesi hem burada hem de Beled suresinde, hemzenin tahkikiyle kıraat edilebileceği gibi, hemzenin hazfıyla da kıraat edilebileceğini söylemiştir. Hemze ile kıraat edilmesini أَصَدَّتْ النَّارَ فِيهَا مُّوَصَّدَةٌ terkindeki fiilden alındığını, hemzesiz kıraat edilmesini ise أَصَدَّتْ النَّارَ فِيهَا مُّوَصَّدَةٌ terkindeki fiilden alındığını da ifade ederek, kelimenin farklı kıraatlerini delillendirmiştir (İbn Hâleveyh, 1399/1979, s. 372-376; 1413/1992, II: 486-530).

İbn Hâleveyh’in, kelimenin kökeni ile ilgili örnek olarak getirmiş olduğu her iki terkipteki fiillerin anlamı da aynı olup, *kaplamak, kaplamak, kilitlemek ve bürünmek* gibi anlamlara gelmekte-

dir. Nitekim Müellifin kendisi de her iki kıraat (fiil) de fasih olan iki lügattir (lehçedir), anlamları مُعَلَّقَةٌ/üzerlerine kilitledim. O kilitlidir şeklindedir diyerek, sadece birisi hemzeli, diğeri hemzesiz olduğunu belirtmiştir (İbn Hâleveyh, 1399/1979, s. 372-376; 1413/1992, II: 486-530).

Diğer taraftan إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ayetini Übey b. Ka' b (ö. 33/654 [?]) إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّطَبَّقَةٌ şeklinde kıraat ederek مُّوَصَّدَةٌ kelimesi yerine مُّطَبَّقَةٌ kelimesini okumuştur. İbn Mes'ud ise فِي عَمَدٍ مُّمدَّدَةٍ ayetinde bulunan فِي عَمَدٍ ibaresindeki fâ harfini bâ harfiyle değiştirerek فِي عَمَدٍ مُّمدَّدَةٍ şeklinde kıraat etmiştir ((İbn Hâleveyh, ts., s. 180; Kurtubî, 1427/2006, XXII: 474; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Herarî, 1421/2001, XXXII: 320).

2.5. "فِي عَمَدٍ مُّمدَّدَةٍ" (Hümeze 104/9)

فِي عَمَدٍ مُّمدَّدَةٍ ayetinde geçen عَمَدٍ kelimesini, kıraat alimlerinin ka-hir ekseriyeti Mushaf'ta yazılı olduğu şekliyle, ayn ve mîm harflerinin fetha hareketiyle kıraat ederken, Ebu Bekr (ö. 193/809)'in rivayetine göre Âsım, Hamza ve Kisâi gibi kıraat imamları ise kelimeyi عُمَدٍ şeklinde ayn ve mîm harflerinin zamme hareketiyle kıraat etmişlerdir (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 475-476; Şevkânî, 1428/2007; s. 1654; İbn Atıyye, 1422/2001, V: 521; Herarî, 1421/2001, XXXII: 321).

Müfessirlerden ve Arap dil alimlerinden olan Ferrâ, عَمَدٍ ve عُمَدٍ şeklindeki her iki kelime de عَمُودٍ kelimesine çoğul kelimeler olup sahih olduğunu, buna benzer bir yapı, وَأَفْقٍ وَأَفْقٍ، وَأَدِيمٍ وَأَدِيمٍ وَأَدِيمٍ ve وَأَفْقٍ وَأَفْقٍ وَأَفْقٍ، وَأَفْقٍ وَأَفْقٍ وَأَفْقٍ şeklindeki kelimelerde de mevcut olduğunu söylemiştir (Ferrâ', 1374/1955, III: 391).

Taberî de her iki kıraat vecihlerini aktardıktan sonra, kendi katında her iki kıraat vecihinin de bilinen ve kıraat alimleri tarafından okunan kıraatler olduklarını, sahih iki lügat olduklarını ve Arapların عَمُودٍ kelimesini عَمَدٍ ve عُمَدٍ şeklinde çoğul yaptıklarını ifade etmiş ve okuyucu hangi kıraat vecihi ile okursa doğruya isabet edeceğini söylemiştir (Taberî, 1422/2001, XXIV: 624; Zemahşerî, 1998, VI: 430; Kurtubî, 1427/2006, XXII: 475-476; Şevkânî, 1428/2007, 1654).

Ferrâ ile Taberî'nin kıraat vecihleri ile ilgili görüş ve mülahalaları bu şekildeyken, kadîm müfessir ve dil alimlerinden Ebu

Ubeyd ise iki vecihten, alimlerinin kahir ekseriyetinin kıraat ettikleri *عَمَدٍ* şeklindeki vechi tercih etmiş, Ebû Hâtim (ö. 277/890) de onun bu görüşüne katılmıştır (Kurtubî, 1427/2006, XXII: 476; Şevkânî, 1428/2007, 1654; Herarî, 1421/2001, XXXII: 321).

Ebu Âmr'den rivayetle Hârun, mezkûr kelimeyi *عُمَدٍ* şeklinde, ayn harfinin zammesi ve mîm harfinin sükünü ile kıraat etmiştir (İbn Hâleveyh, ts., s. 180).

Nitekim İbn Hâleveyh, kelimenin kıraatinde dört veçhin olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

Hafs hariç Kûfe kıraat imamları kelimeyi *عُمَدٍ* şeklinde, ayn ve mîm harfinin zammesiyle tıpkı *صُبُورٍ* ve *صُبُورٍ* ve *عُمُودٍ* ve *عُمُودٍ* kelimeleri gibi kıraat etmişler. Diğer kıraat imamları ise *عَمَدٍ* şeklinde söz konusu her iki harfin fethasıyla *أَدِيمٍ* ve *أَدِيمٍ* ve *وَقَصِيمٍ* ve *وَقَصِيمٍ* kelimelerinin sığası gibi kıraat etmişler. Ebu Âmr'den rivayetle Hârun, *عُمَدٍ* şeklinde ayn harfinin zammesi, mîm harfinin sükünü ile kıraat etmiş, A' rec ise ayn harfinin fethası, mîm harfinin sükünü ile *عَمَدٍ* şeklinde kıraat etmiştir (İbn Hâleveyh, 1413/1992, II: 530).

Cumhur-i kurrâ *مُمَدَّدَةٌ* kelimesini, *عَمَدٍ* kelimesine sıfat olacak şekilde, mecrur olarak kıraat ederken, kıraat imamlarından Âsım söz konusu kelimeyi, *مُؤَصَّدَةٌ* kelimesine tabi olacak şekilde, merfu olarak kıraat etmiştir (İbn Atıyye, 1422/2001, V: 522).

Sonuç

Hümeze suresi, dokuz ayet, otuz kusur kelimedenden ve üç yüz kusur harften meydana gelen, fasılları iki harften oluşan, nüzul sıralaması otuz ikinci olmasına karşın, Osman'ın Mushaf'ında yüz dördüncü sırada yer almaktadır.

Sure ismini, birinci ayette bulunan ve "başkalarını arkadan çekiştirip kötülemeyi ahlak edinen kimse" anlamına gelmekte olan "Hümeze" kelimesinden almıştır. Farklı bazı isimler de sureye verilmiştir. Sure, insanlar arası diyalogun önemli olan ahlak prensiplerinin bir kaidesine parmak basarak, insanları uyarmaktadır. Kişileri peşlerinden çekiştirip, onları alaya alan ve kötöleyen, yüz yüze geldiklerinde ise onlara hakaret eden insanların bu davranışının çok çirkin ve nahoş bir davranış olduğunu bildirmektedir. Bu

şekildeki çirkin ve kötü ahlak sahibi insanları “Vay haline” diye kınamakta, onları daha kötü ve berbat bir sonucun beklediğini ihtar etmektedir. Nitekim surenin nüzul sebebi, Resul-i Ekrem olmak üzere Müslümanların ileri gelenlerini kötüleyip gözden düşürmeye çalıştıkları Cemîl b. Amir, Ahnes b. Şerîk, Velid b. Muğîre veya Ümeyye b. Halef gibi müşriklerin olduğu ile ilgili rivayetler mevcuttur.

Surenin önce ve sonrasında gelen surelerle olan münasebeti ise şu şekildedir:

Öncesinde geçen Asr suresinde insanların birçoğunun zararda olduklarını bildirilmişken, burada ise zararda olan bu insanların nitelikleri zikredilmiştir. Yine Hümeze suresinde Allah, insanları, arkalarından çekiştirip kaş ve gözleriyle onları rahatsız eden, mal ve servet toplayıp sayan ve malına güvenen kimselerin durumunu zikretmiştir. Fil suresinde ise, bu kimselerden çok çok daha güçlü olup, mal ve servet bakımından da daha üstün olan Fil ordusunun kıssasını anlatmıştır. Fil ordusunun müthiş gücüne rağmen Allah, onların tuzaklarını boşa çıkarmış, en ufak ve zayıf olan kuşlarla onları, yenilmiş ekin gibi kırmış ve helak etmiştir. Onların gücü, malları ve Filleri kendilerine bir yarar sağlamadığını belirtmiştir.

Surenin faziletiyle ilgili bazı hadisler rivayet edilmiş olsa da bunların sağlıklı rivayetler olmadığı ifade edilmiştir. Sure, mübalağa, tenkîr, zamir yerine zâhir isim, istifhâm, cinâs, istiâre, mukâbele, murassa’, seci gibi birçok belagat sanatını ihtiva etmektedir.

Kıraat ilmi her zaman ve zeminde elzem olan ve hiçbir Müslümanın ondan müstağni olamayacağı önemli bir ilimdir. Bu önemi, Kur’an ile ilgili ilimlerden olduğundan gelmektedir. Kıraat ihtilafları usulî-ferşî olabileceği gibi sahih-şaz şeklinde de olabilmektedir. Usulî ihtilafın, ayetlerin anlamında herhangi bir değişikliğe neden olmadığı halde, ferşî ihtilaf ayetlerin anlamında değişikliğe neden olabilmektedir.

Kısa sureler içinde en fazla kıraat ihtilafına konu olanın Hümeze suresi olduğunu söylemek mümkündür. Surede bulunan

kıraat ihtilafları, hem sahih - şaz hem de usulî - ferşî şeklinde kendini göstermektedir. Bu kıraat ihtilafları, doğrudan kıraat ilmiyle ilgili önemli kaynaklarda ele alındığı gibi tefsirlerde de ele alınmış olduğuna müşahede edilmiştir. Bu şekildeki kaynaklar – özellikle, kısa olarak “*el-Hücce*” adı altındaki kıraat ile ilgili kaynaklar – söz konusu kıraat ihtilaflarını delillendirmişlerdir. Surede vaki olan kıraat ihtilaflarının bazıları ayetlerin anlamında herhangi bir farklılık meydana getirmezken, bazıları ise farklılığa neden olmuştur. Surenin kıraatindeki ihtilaflarında dikkat çeken bir diğer konu ise ihtilaf edilen kıraatlerin kahir ekseriyetinin şaz kıraatlerden meydana gelmiş olmasıdır. Nitekim bu tür kıraatlerden bazılarının tilavetinin caiz olmadığını, alanda söz sahibi olan alimler tarafın

Kaynaklar

- Aynî, B. M. (1308/1890). *‘Umdetü’l-kârî fi şerhî şahîhi’l-Bûhârî*. İstanbul: y.y.
- Bedir, A. (1999). Surelerin İsmi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (5),167-216.
- Bûhârî, E. A. (1423/2002). *el-Câmi ‘u’s-şahîh (Şahîhu’l-Bûhârî)*. Beyrut: Dârü İbn Kesîr.
- Cerisî, M. (ts.). *Nihayetü’l-ka’vli’l-müfid fi ‘ilmi’t-tecvîd*. Mektebetü’s-Safâ.
- Çetin, M. (1989). Âyetler ve Sureler Arasındaki Münasebet ve İncicam. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (6), 505-543
- Dânî, O. (1414/1994). *el-Beyân fi ‘addi ayi’l-Kur’ân*. Kuveyt: Merkezü’l-Mahtutâtî ve’t-Türâsî ve’l-Vesâik.
- Dârimî, A. (1421/2000). *Müsnedu Dârimî*. Riyad: Dârü’l-Müğnî.
- Demirci, M. (2011). Tefsir Terimleri Sözlüğü. İstanbul: MÜİFV. Yayınları.
- Dinçer, F. (2022). *Kıraat Nedeniyle Değişen Vezinler ve Anlam Üzerindeki Etkileri. “el-Keşşâf Tefsiri Özelinde”*. İstanbul: Kitap Dünyası.
- Ebu Hayyân, M. (1413/1993). *el-Bahrü’l-muhiş*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye.
- Ezherî, E. M. (1412/1991). *Kitabü me’âni’l-kıraat*. B.y.: y.y.
- Ferâhidî, E. A. H. (1424/2003). *Kitâbü’l-‘ayn*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye.
- Fîrûzâbâdî, E. T. M. (1416/1996) *Basâirü zevi’t-temyîz fi letâifi’l-Kitabi’l-*

- 'Azîz. Kahire: el-Meclisü'l-Ala li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye.
- Hâzin, E. H. A. (1327/1909). *Lübâbü't-te'vil fi meâni't-tenzîl*. Mısır: Nezâretü'l-Meârif.
- Herarî, M. (1421/2001) *Hadâîku'r-ravhî ve'r-reyhân*. Mekke: Dârü't-Tavku'n-Necât.
- Huvvârî, H. (1990). *Tefsîru Kitabi'llahi'l-'azîz*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.
- Işık, E. (1998). "Hümeze Suresi". *TDV. İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV.
- İbn Âdil, Ö. (1419/1998). *el-Lubâb fi 'ulûmi'l-kitâb*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Âşûr, M. (1984). *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dârü't-Tûnusiyeye.
- İbn Atıyye, E. M. (1422/2001). *el-Muḥarrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hâleveyh, E. A. H. (1413/1992). *İ'râbü'l-kırâ'âti's-seb' ve 'ilelühâ*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- İbn Hâleveyh, E. A. H. (ts.). *Muḥtaşar fi şevâzzi'l-Ḳur'ân (kırâ'ât) min Kitâbi'l-Bedî'*. Kahire: Mektebü'l-Mütenebbî.
- İbn Hanbel, E. A. (1420/1999). *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Manzûr, E. F. M. (ts.). *Lisânü'l-'Arab*. Kahire: Dârü'l-Meârif.
- İbn Zencele, A. (1418/1997). *Ḥüccetü'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbnü'l-Bennâ, Ş. A. (1407/1987). *İthâfî fuzalâ 'il-beşer fi (bi)'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer* (Münthehe'l-emânî ve'l-meserrât fi 'ulûmi'l-kırâ'ât). Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- İbnü'l-Cezerî, Ş. M. (1431/2010). *Müncidü'l-mükrîin ve mürşidü't-tâlibîn*. Kahire: Dârü'l-Ufuki'l-Arabî.
- İbnü'l-Cezerî, Ş. M. (ts.). *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İsfehânî, E. K. H. (ts.). *el-Müfredât fi ğaribi'l-Ḳur'an*. Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz.
- Kışk, A. (ts.). *fi Rihâbi't-tefsîr*. Mısır: el-Mektebü'l-Mısıryyi'l-Hadîs.
- Kurtubî, M. (1427/2006). *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- Sâbûnî, Muhammed Ali. Safvetu't-tefâsîr. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kur'ânî'l-Kerîm. 4. BÂsım,
- Sa'îdî, A. M. (1439/2018). *en-Nazmu'l-fenniyyu fi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb li'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- Selâme, M. H. (1423/2002). *el-Î'câzü'l-belâğî fi'l-Kur'ân-il Kerîm*. Kahire: Dârü'l-Âfâki'lÂrabiyye.
- Süyûtî, C. A. (1424/2003). *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. Kahire: Merkezu Hicr li'l-Buhusi ve'dDirâsâti'l-Ârabiyye ve'l-İslâmiyye.
- Süyûtî, C. A. (1986). *Tenasiküh'd-dürrer fi tenasübi's-süver*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (1422/2001). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Hicir.
- Tabersî, E. A. (1427/2006). *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Murtedâ.
- Yıldız, S. (1985). Âyet ve Sureler Arasındaki Münasebet. *Diyanet Dergisi*. 21 (1), 11-15.
- Zemahşerî, Ö. (1998). *Tefsîru'l-keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyuni'l-eķāvîli fi vucuhî't-te'vîl*. Riyad: Dârü'l-Abikân.
- Züheylî, V. (ts.). *et-Tefsîru'l-Vecîz 'alâ hâmişi'l-Kur'ânî'l-'azîm*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr.

